

Tridsať rokov slobodného života

PROBLÉMY A ÚLOHY NAŠEJ FILOZOFIE

ANDREJ SIRÁCKY, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

SIRÁCKY, A.: The Problems and Tasks of Our Philosophy, *Filozofia* 30 (1975), No 2, p. 126—138.

In the first part of his paper the author writes about the development of Marxism-Leninism and Marxist philosophy especially from the liberation of Czechoslovakia by the Soviet army, from the year 1945. He analyzes the social-political situation in general and points out the fact how strong the positions of bourgeoisie were in ideology even after the year 1945 and partially also after February 1948. Marxism-Leninism has but slowly and gradually striven for its positions in the society, in thinking and culture. In the development of philosophical thinking two conceptions met: 1. the conception of a philosophy closely bound with the needs of the development of socialist society, and 2. the conception of a „specific“ philosophy, without any party-spirited and class contents.

The author points out how new notions that had no equivalents in the basic categories of Marxism-Leninism were uncritically introduced into Marxist thinking. Although certain positive results in the development of our philosophy have been achieved in the past 30 years, frequent concessions to bourgeois ideology were made and the social sciences — inclusive of philosophy — have contributed to the fact that in the late sixties revisionist and opportunist opinions were spread in this country.

In the second part the author is concerned with the contemporary condition and tasks of philosophy. His analyses are supported by the party document *The Development, the Contemporary Condition and Tasks of Social Sciences in the Czechoslovak Socialist Republic*. In the conclusion of his paper the author points out, the one hadn, „the framework tasks“ that the social sciences are to deal with in the next longer period and, on the other hand, he analyzes in detail the basic theoretical problems that are ahead of our philosophy in future.

I

Rozvoj marxistickej filozofie od r. 1945¹

Od oslobodenia našej vlasti Sovietskou armádou, od r. 1945 prechádzala naša spoločnosť spolu s komunistickou stranou cez etapy, ktoré neboli „jednosmerné“, priamočiare, bezproblémové, hladké, bez rozporov a konfliktov. *Celý tento zložitý politický, sociálny a ideový proces je charakterizovaný úporným bojom o socialistické formy nášho vývinu.* Sila tradícií, ktoré mali oporu v rozbitých, kompromitovaných (najmä v rokoch 1939—1944) zložkách buržoázie a s ňou spojeného malomeštiactva, tu pôsobila a vyvoláva jednak obdobia *spomaleného pochodu* k socializmu, jednak *krízové stavy*, ktoré neraz (v r. 1948 a 1968) ohrozovali samu podstatu socialistického vývinu.

Po oslobodení Československa Sovietskou armádou bolo potrebné likvi-

¹ Táto časť je prevzatá z diela *Problémy a perspektívy socializmu*, Bratislava 1972, s. 122—132, avšak pozmenená.

dovať ekonomické pozície kolaborantskej a protifašistickej buržoázie, čo nebolo ľahké pre odpor protisocialistických síl a strán. Medzi nimi bola na Slovensku napr. aj Demokratická strana, ktorej niektoré zložky sa zúčastnili v Slovenskom národnom povstaní. Jej pravá „nedemokratická“ tvár sa ukázala hneď po oslobodení a najmä v rokoch 1946—1948. Za pomerne ťažkých politických pomerov sa predsa len v rokoch 1947—1948 položili základy spriemyslenia Slovenska a — za pomoci Komunistickej strany Československa — politickej moci ľudu. Táto politika, uskutočňovaná ešte dôslednejšie po r. 1948, prinášala so sebou vzrast robotníckej triedy a jej politickej váhy. Po zlomení hospodárskej a politickej moci buržoázie i malomeštiactva sa rozrastala priemyselná základňa Slovenska a súčasne prebiehali aj rýchle zmeny v sociálnej štruktúre a v celej kultúrnej oblasti. Výsledkom prvej päťročnice (1949—1953) bolo, že *Slovensko sa rapídne menilo z krajiny hospodársky a kultúrne zaostalej na krajinu priemyselnú*.

V súvislosti s týmito zmenami treba uviesť aj *základné politické a štátoprávne zmeny*. Ako výsledok protifašistického boja českého a slovenského ľudu pod vedením ilegálnej KSČ a KSS sa uznala *samobytnosť slovenského národa*, ktorej základy sa položili v Slovenskom národnom povstaní a uzákoniли sa Košickým vládnym programom a federatívnym usporiadaním republiky.

Aj po politickom víťazstve robotníckej triedy a komunistickej strany vo februári 1948 *zostávali ešte buržoázii silné ideologické pozície*. V rozličných dobovo prispôbovaných a maskovaných formách prežívala na Slovensku aj ďalej najmä nacionalistická ideológia (národnárska, hlasistická, „slovanský mesianizmus“, rozličné legendy a mýty), klerikalizmus a oportunistický sociálny demokracie. Zápas proti týmto spiatocným silám a ideám sa viedol — nie však dosť organizovane a účinne — na širokom kultúrnom a ideologickom fronte. Nemožno však povedať, že by strana a potreby dôsledného socialistického vývinu mali bezvýhradne aj v teoretickej oblasti oporu marxistických síl a inštitúcií hneď po r. 1945 a 1948. Príčiny spočívali čiastočne v rokoch fašistickej okupácie, ale napriek tomu ťažko vysvetliť akýsi „zlom“ vo vývine marxistického myslenia. Boli tu síce tradície socialistickej ideológie (L. Szántó, E. Urx, V. Clementis, L. Novomeský, davisti, Šíp, komunistická tlač), ale z rozličných príčin v kultúrnej oblasti aj v ideológii vystupovali marxisti po r. 1945 a 1948 menej aktívne, menej ofenzívne. (1, s. 106—115) Značná časť marxistickej tvorby z obdobia rokov 1945—1953 je poznamenaná *slabou znalosťou marxizmu-leninizmu, neschopnosťou dialektiky myslieť a spájať teóriu s praxou, filozofické (teoretické) problémy s politikou; chýbal stranícky a triedny prístup*. Boli tu sklony k dogmatizmu a voluntarizmu, vo veľkej časti tejto tvorby sa prejavoval aj objektivismus a úsilie po „čistej vede“, mimoriadny záujem sa sústreďoval na problematiku masarykizmu, štúrovstva a hlasizmu, idealistickej (najmä iracionálnej a intuitivistickej) a pozitivistickej filozofie; klasici marxizmu-lenizmu a sovietska vedecká i filozofická tvorba patrili medzi „okrajové problémy“.

Majúc na mysli situáciu na širokom kultúrno-ideologickom fronte od r. 1948 (čiastočne aj predtým) a prihliadajúc na isté obmeny a modifikácie

v závislosti od spoločensko-historických podmienok, môžeme zistiť, že sa na Slovensku „strečovali“ dve koncepcie (nie vždy dosť vyhranené):

1. *Koncepcia filozofie (i vedy) úzko spätá so základnými spoločenskými a politickými zmenami socialistického vývinu*, rozvoj jej problémov a kategórií z tohto aspektu a často i za cenu omylov (obdobie dogmatizmu a „vulgarizátorstva“) a jej zotrvávanie na pozíciách marxizmu-leninizmu.

2. *Koncepcia imanentnej, „svojbytnej“ línie rozvoja filozofie*, ktorá nepochybne prispela k spresneniu niektorých marxistických kategórií, materiálove, faktami obohatila naše myslenie (výskumy v dejinách slovenskej filozofie, v logike, metodológii vied i v presadzovaní koncepcie marxistickej sociológie). Na druhej strane nevedela táto filozofia dostatočne čeliť „únikovým“ tendenciám (zanedbávala princíp triednosti, straníckosti filozofie a pri interpretovaní nemarxistických ideových smerov sa približovala — aj nechtiac — až k hraniciam revizionizmu a reformizmu). Konštatujeme, že táto charakteristika rozvoja našej filozofie je v plnom súlade s analýzou a závermi stranického dokumentu z mája 1974 *Vývoj, súčasný stav a úlohy spoločenských vied v Československej socialistickej republike*.

Keď sa z uvedených aspektov pozrieme na jednotlivé práce z užšieho rámca marxizmu-leninizmu, filozofie a sociológie, v mnohých prípadoch len ťažko môžeme objektívne posúdiť skutočný vedecký prínos a mieru politickej funkčnosti i spoločenskej angažovanosti najmä filozofie. V prácach, ktoré u nás vznikli v období politického a spoločenského „odmäku“, najmä pri hodnotení rôznych etáp, smerov i problémov nášho myšlienkového vývinu (v synetickom diele *Dejiny slovenskej filozofie* i v jednotlivých štúdiách z tejto oblasti), vidíme, že ucelku prevládala táto druhá koncepcia. Dosť jednostranne sa odzrkadľovala najmä v tvorbe pohybujúcej sa na „retrospektívnej“ rovine, alebo na abstraktnej, imanentnej, „samoúčelnej“ rovine.

Z prepletania uvedených dvoch koncepcií (pričom vylučujeme nemarxistické, netriedne tendencie, ktoré zotrvávajú v niektorých „ideologicky menej exponovaných vedách“, predovšetkým prírodnotechnických s ich „výlučnou odbornosťou“) vytvára sa pred nami asi takýto obraz rozvoja marxizmu-leninizmu od r. 1945.

Z nášho filozofického myšlienkového vývinu sa v „čistej“ podobe „vyparil“ idealizmus. Zaoštvávali však ešte prvky (viac-menej skryté) neokanizmu a neohegelianizmu, pozitivizmus sa síce prekonával spolu s mechanickým materializmom, ale jeho „zvyšky“ zostávali v spochybňovaní substancie (hmoty ako objektívne nezávislej kategórie). Vo filozofii — ak máme na mysli celé toto obdobie, v kontinuite i diskontinuite — nestratili sa celkom a bez zvyšku vplyvy carnapizmu, „formálnosti“ vo vede, existencializmu, štrukturalizmu a fenomenológie, v sociológii napr. zotrvával pozitivizmus v štruktúrálno-funkčionej podobe. V obdobiach po myšlienkových zmätkoch a rôznych „hľadániach“ sa čoraz výraznejšie prejavuje úsilie odstraňovať vplyvy fenomenológie, existencializmu a „abstraktného“ antropologizmu so súčasným návratom k pôvodným prácam Marxa, Engelsa a Lenina. Z týchto pozícií kritikou nemarxistických smerov

a v duchu Marxových i Leninových názorov bolo možné *dôraznejšie odmietat aj metafyzické koncepcie oddelovania prírody od myslenia (človeka) a popieranie jednoty sveta v rámci „materiálnej substancie“*. (2, s. 197—208) Lenže koncepcie formalizmu, logistického pozitivizmu, rôznych abstraktných systémov, štrukturalizmu ako „všeliaku“ (tohto *nehistorického a nespoločenského* odtrhávajúceho foriem od obsahu) prežívali až do nedávnych dní.

Po februári 1948 a najmä od polovice päťdesiatych rokov vzniklo veľa prác, v ktorých sa *metódy dialektického a historického materializmu zanedbávajú a v ktorých sa marxisticky nie dosť dôsledne, vecne a nezaufato hodnotí najmä filozofické a sociologické myslenie našej minulosti*. Máme dosť monografických prác, v ktorých sa skúmajú a prehodnocujú rôzne obdobia, úseky a osobnosti našich kultúrnych a ideových dejín. Pri všetkej snahe preniknúť k podstate *utkveto sa len na povrchu*, na faktografii a deskripcii: zachytili sa síce jednotlivé úseky, ale *prejavovala sa neschopnosť marxisticky (politicky, stranícky, triedne) generalizovať, syntetizovať a integrovať analyzované javy*. Aj pri znalosti „faktov“ bola zrejmä medzera pri *zaradovaní ideí a osobností do polôh sociálnej a politickej reality*. Zisťovanie údajov a „faktografický“ materiál tvoria len základ pre syntetické sudy. Skúmané javy (smery, osobnosti) našej minulosti i hľadanie filozofickej myšlienky musia byť *zaradené do rekonštrukcie politického, sociálneho, kultúrneho i biografického „kontextu“*. Iba takto možno zisťovať „etapy“ alebo osobností pre danú dobu, alebo pre dnešok.

Pri hodnotení myšlienkových smerov, etáp a osobností treba vychádzať z daných faktov, ale treba ísť *nad ne a cez ne*. Takto dostávame reálne obrazy určitých etáp a myšlienky z hľadiska ich *historickej verifikácie*. To je síce hodnotenie vždy relatívne a na danom stupni reality a poznania. V našom prípade a konkrétne: *hodnotenie z hľadiska socializmu a z pozícií marxizmu-leninizmu*. Iba týmto spôsobom zisťujeme, ako sa isté smery a osobnosti „vyžili“ a realizovali, v čom boli poplatné dobe a v čom sa stávajú integrálnou súčasťou budúcnosti.

Toto všetko treba mať na mysli aj pri hodnotení takého spoločensko-politicky a ideologicky významného diela, ako sú *Kapitoly z dejín slovenskej filozofie* (1957) a ich nové, rozšírené vydanie pod názvom *Prehľad dejín slovenskej filozofie* (1965). Od tohto vydania už prešlo 10 rokov a bolo by potrebné *pomýšľať aj na prípravu rozsiahleho, kritického a marxisticky pevne stavaného vydania Dejín slovenskej filozofie (alebo Dejín filozofie na Slovensku)* v nadväznosti na dejiny filozofie v Československu.

Pozitívne ocenenie *Prehľadu dejín slovenskej filozofie* znamená zaujať aj kritické stanovisko k *tomuto kolektívnemu dielu*. Vieme, že redakcia a autori stáli pred mnohými úskaliami a neraz kráčali aj neznámou, neprebádanou cestou. Ale aj tak sa mohla redakcia i niektorí autori *pri väčšej kritickosti, marxistickej zásadovosti a objektívnosti vyhnúť istému subjektivismu a disproporciám pri hodnotení etáp, diel a mysliteľov*. Prekvapuje napríklad, že nebolo dosť miesta — v porovnaní s vyslovene mešiacou, idealistickou filozofiou — *pre dôkladnejší rozbor prvých teoretických prác, ktoré ozrejmovali sociálne korene a ideové*

zdroje náboženstva (u nás mali priekopnícky význam). Ich význam je tým väčší, že *odhaľovali dlhodobú mystifikáciu slovenskej kultúry, hlboké a škodlivé tradície klerikálnej politiky a ideológie*. Výskum v tejto oblasti je dôležitý aj preto, aby sa poskytli ateistickej propagande účinné materiály a teoretické poznatky v boji proti náboženským predsudkom a za materialistický, vedecký svetonázor. Náboženstvo a cirkvi v nových spoločensko-politických podmienkach hľadajú a hlásajú ideologickú koexistenciu, „zmier“ náboženstva s vedou a marxizmom, aby vedecky posilnili svoju náboženskú apologetiku.

Nepodceňujme *pozitívne výsledky*, ktoré sa dosiahli v marxistickom myslení za uplynulých tridsať rokov. *Značná časť slovenskej marxistickej filozofie napriek určitým nedostatkom plní najmä od r. 1948 aj svoju politicky angažovanú funkciu*. Vidieť to najmä z prác, ktoré sa zapodieľajú kritikou buržoáznej filozofie a ideológie, kritikou revizionizmu a oportunistizmu, kritikou náboženstva a predovšetkým klérofašistickej ideológie. Pravda, ani tieto diela nie sú bez nedostatkov, často *zanedbávajú historický aspekt*, miestami podávajú málo konkrétneho rozbor slovenskej klerikálnej filozofie a jej maskovaných foriem. Treba vyzdvihnúť, že donedávna pomerne zanedbané úseky, ako sú problémy logiky, metodológie i teórie, klasifikácie a metód vied, úspešne sa rozvíjajú a rozpracúvajú aj kategórie dialektického a historického materializmu. V súvislosti s problematikou historického materializmu treba uviesť dôležitý fakt, že *na Slovensku sa začala rozvíjať aj sociológia, a to nie ako veda „pozitívna“, sociografická, nefilozofická a neideologická, ale ako marxistická teoreticko-empirická veda o spoločnosti*. Treba zdôrazniť aj to, že sa u nás neporušilo spojenie sociológie s filozofiou a s vedeckým komunizmom a že *sme historický materializmus považovali za všeobecnú teóriu a metodológiu všetkých spoločenských vied*. Hoci o túto koncepciu (aj v Čechách i na Slovensku) bolo treba húževnato bojovať na dvoch frontoch, s uspokojením konštatujeme, že naša koncepcia sa zhoduje s koncepciou sovietskych filozofov a sociológov. „Marxisticko-leninská sociológia, ktorej teoretickým základom je historický materializmus, nespožná sa s filozofiou, ale je s ňou organicky zviazaná pri výskume všeobecných zákonitostí života.“ (3, s. 11)

Chyby a nedostatky nášho filozoficko-sociologického frontu za posledné tri desaťročia, *často netriedny, nestranný prístup k hodnoteniu rôznych smerov a osobností*, nedôsledný boj aj na spoločenskej rovine (napr. boj proti dogmatizmu sa nespájal s potrebou boja proti pokusom o revíziu základov marxizmu-leninizmu) možno vystvetliť podľa mojej mienky aj jednostranným úsilím o „immanentný“ vývin filozofického myslenia, ale predovšetkým z celkovej spoločensko-politickej situácie rokov 1948—1956—1967. Je jasné, že filozofia sa má vyvíjať z vlastných zdrojov, z potrieb prehlbujúceho a diferencujúceho sa myslenia, ale *nemenej dôležité je aj to, aby filozofické myslenie vychádzalo z potrieb a cieľov socialistickej spoločnosti a aby aj jej „najabstraktnejšie“ poznávanie zapadlo do kontextu socialistickeho vývinu*. Tu možno vidieť jednu zo základných príčin, prečo niektoré naše filozoficko-sociologické práce (nehovoriac o ideologickej publicistike) prekračovali na viacerých rovinách *marxistické „normy“*

a v snahe po originalite, možno aj v úprimnom úsilí tvorivo rozvíjať marxizmus-leninizmus zaplávali do „neutrálnych“ vôd objektivismu a do mútnych vôd oportunizmu a revizionizmu. Niektoré takéto práce sa „skĺzli“ na nemarxistické pozície, lebo spoločenské a ideové javy posudzovali netriedne, nedialekticky, a neprincipiálna kritika dogmatizmu sa často menila na „skrytý“ obdiv „moderných“ (nemarxistických) smerov.

V súvislosti so zápasom, ktorý sa viedol a ešte sa aj dnes vedie proti „latentným“ pravičiarom, oportunistom a revizionistom, nevyhnutne sa žiada poukázať aj na „spojenie“ (nechcú to byť „krátke spoje“) medzi nemarxistickými názormi a medzi našim spoločensko-politickým vývinom. Vieme, že v rokoch 1957—1967 nahromadili sa mnohé politické, ekonomické a spoločenské problémy, ktoré už dozrievali a ktorých neriešenie vzbudzovalo oprávnenú kritiku verejnosti aj vedeckých a filozofických pracovníkov. Často sa *dost jednostranne, nie diferencovane a nie kriticky, ani nie dost historicky* kládli do protikladu ideál a realita, teória a prax. *Strácalo sa triedne a internacionálne hodnotenie problémov aj v oblasti sociálno-ideovej:* mnohí podliehali klamlivému dojmu, že aj v myšlienkovvej sfére je rozhodujúcim faktorom koexistencia a konvergencia medzi kapitalizmom a socializmom. Pri analýze sociálnych systémov sa veľmi často — v porovnaní s vyspelou „konzumnou“ spoločnosťou — *zďorazňovali len deformácie socialistického systému a výsledkom bolo znevažovanie aj pozitívnych úspechov socialistického vývinu.* Takáto „kritika“ siahala potom na samý koreň socialistického štátu, diktatúry proletariátu a vedúcej úlohy komunistickej strany. Potom bol už len krok k propagovaniu demokratického socializmu, k pluralite politických systémov, ku „koexistencii“ ideológií. V oblasti filozofického myslenia sa stavali do ostrého protikladu názory mladého a „zrelého“ Marxa. Dokonca sa hľadali a umelo vytvárali aj „rozpory“ medzi Marxom a Leninom. „Neutrálna“, politicky neangažovaná filozofia slávila „úspechy“, všetky „vznešené“ pojmy a kategórie (humanizmus, demokracia, sloboda, morálka, osobnosť a svedomie a pod.) strácali svoj *konkrétny, historický a triedny obsah.* Chybou bolo, že sa kritika nedostatkov a vulgarizátorstva premenila na „marxistickú“ bezzásadovosť.

Do marxistického myslenia (vo filozofii, sociológii aj v iných vedách) sa zavádzali *nekriticky nové pojmy, ktoré nemali svoj ekvivalent v základných kategóriách marxizmu-leninizmu.* Prenáhleným úsilím „modernizovať“ marxistické kategórie a pojmy sa opúšťala podstata marxizmu a *filozofia v úsilí poznať seba, v nemarxistickej „sebareflexii“ odrážala nehistorickú, netriednu a nediferencovanú skutočnosť.* Teoretické a ideologické „korektúry“ marxizmu znamenali v podstate vzdávanie sa straníckosti a triednosti v interpretovaní a hodnotení spoločenskej reality. Nebolo napr. chybou, že sa z marxistického hľadiska rozpracúvala teória štruktúr, čo má nepochybne veľký význam aj vo vede, a to nielen v prírodnej, ale aj vo filozofii, sociológii a pod. Nemožno však súhlasiť, keď sa štrukturalizmus chápe ako určitý „kolektív“ proti dogmatizmu a materialistickej hierarchizácii objektívnych a racionálnych systémov, ako „pretiahnutie“ pozitivizmu, funkcionalizmu a iných smerov do marxistickej

teórie. Pri takýchto pokusoch bolo treba náležite zvážiť, či nešlo o „korigovanie“, modifikovanie základných kategórií marxizmu-leninizmu (materialistickej dialektiky, substančnej ontológie, teórie odrazu, teórie tried a triedneho boja, revolúcie, štátu, triednosti a straníckosti filozofie, historicizmu, konkrétnosti, praxe a pod.).

Keď analyzujeme prenikanie vplyvov buržoázneho myslenia z marxistických pozícií, a to nie v podobe už dávno prekonaného vulgárneho idealizmu, ale v moderných formách fenomenológie, existencializmu, štrukturalizmu a neopozitivismu, zisťujeme, že *charakteristickou črtou tohto procesu bolo izolovanie spoločenských vied a neuvedomenie si ich syntézy v rámci marxizmu-leninizmu*. Najlepšie to vidieť vo vzťahu filozofie a sociológie, keď sa zo strany filozofie podceňoval empirický výskum a zo strany sociológie sa často podliehalo empirizmu a podceňovala sa filozofia (a vôbec teória). Zaznávala sa teória vedeckého komunizmu a takmer totálne sa ignoroval historický materializmus, ktorý napr. v koncepcii „netriednej“ sociológie nijako „organicky“ nezapadal do Parsonsovho sociálneho systému. Vinou takýchto „novátorov“ marxizmu a rôznych „marxológov“ nepodarilo sa v rámci marxistickej integrácie vied dodnes uspokojivo vyriešiť vzťah medzi filozofiou, sociológiou, vedeckým komunizmom a ideológiou. Na jednej strane sa spojitost medzi filozofickým a sociologickým myslením a medzi politikou takmer úplne ignorovala, a na druhej strane často celkom mechanicky a metafyzicky sa pripúšťalo tzv. „krátke spojenie“ medzi filozofiou a politikou. Je zrejmé, že takýto vzťah škodil aj filozofii aj politike. Tieto chyby, dogmatické i revizionistické, viedli k tomu, že *sa nedocenil význam teórie pre spoločenskú prax a politiku*.

Poukázal som tu len na niektoré momenty, ktoré sa vynárajú, keď *pri hodnotení 30 uplynulých rokov chceme hlbšie preniknúť do podstaty nášho filozofického a spoločenského myslenia*. Toto myslenie iste má svoj podiel na skutočnosti, že sa naša spoločnosť v rokoch 1968 a 1969 dostala do hlbkej krízy. Vyčerpávajúcou analýzou krízového stavu v strane a spoločnosti od r. 1966 je *Poučenie* (4), v ktorom sa konštatuje — pokiaľ ide o situáciu v ideologickej oblasti — že *sa sústavne usťupovalo pred buržoáznou ideológiou*, že sa podliehalo prakticismu a že účinnosť propagovania politiky a ideológie strany sa znižovala na „*abstraktné vysvetľovanie marxisticko-leninských poučiek*“. Filozofické myslenie sa nestalo neoddeliteľnou súčasťou politického boja strany a robotníckej triedy, *porušili sa teoretické, triedne a internacionálne základy strany*. Zjavovali sa pokusy o „vylepšenie“ socializmu. Pestoval sa maloburžoázny spotrebiteľský socializmus, vytvárali sa falošné mýty o socialistickej skutočnosti, čo nakoniec vyústilo „do odmietania a popierania socializmu vôbec“.

Príčiny a korene našej spoločensko-politickej a myšlienkovkej krízy spočívali jednak v existencii malomeštiackych živlov a pozostatkov buržoázie (aj v malomeštiackej mentalite a psychológii, ktorá prenikala aj medzi rozkolísané živly a vrstvy našej spoločnosti), jednak v nedostatočnej socialistickej uvedomenosti občanov. Prispela k tomu aj neschopnosť novotnovského a potom dubčekovského vedenia riešiť dozreté problémy našej spoločnosti a štátu. Tu — ako sa píše

v *Poučení* — vzájomne sa preplietajú, križujú a dopĺňajú spoločenské, politické i myšlienkové zdroje a príčiny: bolo to aj povrchné poznanie a podceňovanie rozvojových možností marxisticko-leninskej filozofie a sociológie, spojené s nekritickým prístupom k nemarxistickým smerom, prúdom a školám. K tomu všetkému prispievala neznalosť a podceňovanie sovietskej filozofie a marxistického myslenia v iných socialistických krajinách. Aj zo západnej „marxistickej“ filozofie prenikalo k nám skôr to, čo kritizovalo socialistickú spoločenskú realitu (Garaudy, Fischer, Lefebvre, Bloch a i.), a menej názory, ktoré zotrvali na pevných marxistických zásadách.

Náš filozoficko-ideologický front má aj popri svojich nepochybných zásluhách, ako sa konštatuje v dokumente *Vývoj, súčasný stav a úlohy spoločenských vied* — značný podiel na postupujúcom zoslabovaní nášho socialistického vývinu, na šírení revizionistických a oportunistických názorov a nálad, ktoré ďalej viedli k podpore protisocialistických, protisovietskych a protirevolučných síl.

II

Súčasný stav a úlohy filozofie

Pre riešenie kľúčových problémov (nielen filozofických, ale aj spoločensko-vedných) ďalšieho rozvoja našej spoločnosti má rozhodujúci význam stranický dokument z mája 1974 *Vývoj, súčasný stav a úlohy spoločenských vied v Československej socialistickej republike*. Vychádzajúc z materiálov a záverov XIV. zjazdu KSC a v súvislosti s prípravami na XV. zjazd KSC v dokumente sa analyzuje súčasná situácia v celej oblasti spoločenských vied. V našom rozbere — v duchu tohto dokumentu — pokúsime sa poukázať na stav a problémy spoločenských vied na Slovensku, s osobitným zreteľom na filozofiu a sociológiu.

V stranickom dokumente sa oceňujú pozitívne výsledky v rozvoji spoločenských vied, v oblasti marxizmu-leninizmu a na úseku filozofie, o čom sme hovorili v prvej časti našich úvah. Zopakujeme tu len niektoré skutočnosti, aby sme mohli rôzobrať problematiku filozofie v ďalšom dlhodobom období.

Aj keď bol po r. 1945 a najmä po Februári 1948 zabezpečený *inštitucionálny* rozvoj spoločenských vied, jednotlivé spoločenské vedy — ako sa uvádza v dokumente — sa len *pomaly a bojzhlivo* vymaňovali spod vplyvu buržoáznych a maloburžoáznych teórií (masarykizmus, sociálnodemokratizmus, nacionalizmus, ľudáctvo). V prácach, ktoré vznikali v tomto období, sa neprejavoval dostatočne *tvorivý, revolučný charakter, triednosť a stranickosť marxizmu-leninizmu*. V boji proti dogmatizmu a voluntarizmu v päťdesiatych rokoch sa zneužívala „kritika kultu osobnosti“, prejavovali sa malomeštiacke tendencie, propagovalo sa „odideologizovanie“ vedy a filozofie a opúšťali sa základné princípy marxizmu-leninizmu. Cieľom týchto „reforiem“ a „vylepšení“ marxizmu bolo fakticky podkopáť vedúcu úlohu komunistickej strany.

Do celej oblasti spoločenských vied a do marxizmu-leninizmu sa postupne

vkrádali revizionistické teórie a pod heslom boja proti „dogmatizmu“ a „stalinizmu“ sa viedol boj proti princípom marxizmu-leninizmu. Táto revízia a deformácia marxizmu-leninizmu dosiahla vrchol koncom šesťdesiatych rokov, keď revizionistické a oportunistické sily ovládli väčšinu našich spoločenskovedných pracovísk. V rôznych koncepciách a teóriách — vo filozofii, sociológii, v politickej ekonómii, vo vede o štáte o práve, v politike — sa hlásal „československý model socializmu“, „socializmus s ľudskou tvárou“, tzv. „demokratický socializmus“.

Vo filozofickom myslení — hovorí sa v dokumente — sa rozvíjali dve platformy; obe znamenali *deformáciu materialistickej dialektiky*. Tieto koncepcie, či už to bol existencializmus, pozitivizmus, abstraktný antropologizmus alebo pseudovedecký mechanizmus, stavali „jedinca nad spoločnosť, mimo konkrétnych historických foriem triedneho boja“. Zhubný vplyv týchto teórií sa prejavoval v celej oblasti vedy, kultúry a umenia. V sociológii sa postupne likvidovalo „marxistické poňatie spoločnosti“ a odmietal sa historický materializmus. Treba tu povedať, že trocha odlišná bola situácia na Slovensku, kde sa — aspoň v dielach základného významu — stále zdôrazňovala spätosť sociológie a filozofie (historického materializmu).

V tretej časti dokumentu o spoločenských vedách sa vytyčujú úlohy spoločenských vied v období príprav XV. zjazdu KSČ. *Základné zameranie spoločenských vied je záväzná aj pre výskum v oblasti filozofie*. Problematika komplexného výskumu spoločnosti a myslenia, vedy a ideológie, teórie a metodológie je zahrnutá do štyroch „rámcových úloh“.

1. Má sa skúmať charakter súčasnej etapy výstavby socializmu v ČSSR, najmä so zreteľom na ďalší rozvoj socialistickej spoločnosti v rámci postupujúcej integrácie. Túto rámcovú úlohu možno označiť ako *komplexnú* a pri jej riešení (vyžaduje sa teamová spolupráca) sa zúčastňujú — pravda, nie v rovnakom rozsahu — všetky spoločenské vedy. Dá sa tu hovoriť aj o nadväznosti na niektoré prírodné a technické vedy.

2. Rozpracovanie teoretických otázok vnútorného rozvoja a funkcie strany v súčasnej etape je úloha predovšetkým politicko-ideovo-teoretická a praktická. Tu sa prepletajú problémy vedeckého komunizmu, historického materializmu a marxistickej sociológie.

3. Vývin výrobných síl a výrobných vzťahov v ČSSR — najmä teoretické základy ekonomickej politiky strany a základné črty vývinu československej ekonomiky v socialistickej integrácii — tvorí v prevažnej miere predmet výskumu politickej ekonómie, odvetvových ekonomík a otázok medzinárodnej politiky a ekonómie v rámci RVHP.

4. Treba rozpracovať teoretické problémy, ktoré sú kľúčové z hľadiska formovania socialistickej mysliaceho a konajúceho človeka. S týmto súvisí aj kritika buržoáznej a maloburžoáznej ideológie a problematika „imperialistickej ideologickej diverzie“.

Je jasné, že *pre riešenie kľúčových problémov našej filozofie je rozhodujúca 4. rámcová úloha*. Avšak sociologická a filozofická analýza musí byť

„prítomná“ (nadväzne, dialekticky) aj pri rozpracovaní problémov 1., 2. a 3. rámcovej úlohy.

Vo výskume, analýze a riešení problémov 4. rámcovej úlohy pôjde predovšetkým o to, aby sa zistilo, ako ovplyvňujú prebiehajúce zmeny v našej ekonomike a sociálnej štruktúre myslenie a konanie ľudí. Toto je základná filozofická (nielen!) problematika, v ktorej teamovou spoluprácou sa majú „zachytiť“ zložité a protirečivé procesy formovania socialistického vedomia našich pracujúcich. To je však proces spoločensko-politicko-ideový, ktorý je vedome a plánovite usmerňovaný politikou komunistickej strany. Do problematiky „formovania socialistického vedomia“ patrí aj kritika buržoáznej ideológie a rôznych nemarxistických teórií.

V uvedenom straníckom dokumente sa *blížšie a konkrétne* určujú úlohy, ktoré sú záväzné pre všetky filozofické pracoviská na Slovensku. Je prirodzené, že sa vyžaduje aj spolupráca s pracoviskami v Čechách a v rámci socialistickej integrácie. *Spoločnou úlohou filozofie a sociológie („spojivom“ je tu historický materializmus) je skúmať zákonitosti rozvoja vyspelej socialistickej spoločnosti.* Majú tu problémy spoločné, ale aj diferencované. Kým v sociológii sa kladie dôraz na výskum sociálnej štruktúry v nerozlučnej spojitosti s vedúcou úlohou robotníckej triedy a komunistickej strany, zatiaľ filozofický výskum sa má sústreďovať na „odraz“ sociálnej štruktúry a jej zmien vo vedomí a myslení ľudí.

Do filozofickej problematiky patrí ďalej výskum materialistickej dialektiky, otázok systému a štruktúry, otázok vedy, teórie a metodológie, otázok socialistického humanizmu, etiky a napokon i dejín slovenského filozofického myslenia 19. a 20. stor.

Závažný problém filozofický, sociologický a vôbec spoločensko-vedný tvorí okruh otázok *komplexného* osvetlenia perspektív vedeckotechnickej revolúcie z hľadiska uplatnenia jej vymožeností v podmienkach socialistickej sústavy.

Načrtli sme tu viac-menej rámcovo „základné obsahové zameranie spoločenských vied“ z aspektu problémov filozofie a sociológie. Práca na našich filozoficko-sociologických pracoviskách (v akadémiách, na vysokých školách i vo vedeckých rezortných ústavoch) má sa sústreďiť na riešenie uvedených kľúčových problémov a úloh. To fakticky znamená pre nás, že *celý výskumný program v oblasti filozofie musíme orientovať konkrétne v nadväznosti na dokument* o spoločenských vedách, na Štátny program základného výskumu so zreteľom na rozpracované materiály na Slovensku.

Základné teoretické problémy rozvoja vyspelej socialistickej spoločnosti z oblasti filozofie (dialektického a historického materializmu) môžeme teda stručne zhrnúť (súčasne to znamená *dlhodobé* rozpracovanie úloh filozofie na Slovensku):

1. *Dialektika spoločenského vývinu a filozofické aspekty vedeckého svetonázoru.* V rámci tejto úlohy budú sa rozpracúvať kategórie historického materializmu: zmeny v sociálnej štruktúre, formovanie socialistického vedomia a vedeckého svetonázoru; skúmanie procesov sebauvárania človeka a spoloč

nosti, dialektika objektívnych a subjektívnych faktorov v spoločnosti a myslení, problémy vedeckotechnického pokroku, životného prostredia, otázky hodnotových orientácií, etiky a socialistického humanizmu.

2. *Výskum filozofických a metodologických otázok vedeckotechnického rozvoja.* V tejto súvislosti sa rozpracujú základné kategórie dialektického materializmu, problémy teórie a metodológie. Budú sa skúmať revolučné zmeny v oblasti vedy, techniky, výroby a spoločnosti. Bude sa pokračovať v riešení problémov dialektickej logiky, dialektiky, logiky a gnozeológie.

3. *Syntetické spracovanie dejín filozofického myslenia na Slovensku.* Bude treba pristúpiť ku komplexnému a syntetickému spracovaniu dejín slovenskej filozofie. Pri riešení tejto úlohy sa vyžaduje intenzívna spolupráca s historikmi filozofie v českých krajinách, v Sovietskom zväze, v Maďarsku, Poľsku a i. *Ťažisko bude spočívať na spracovaní dejín slovenského filozofického myslenia 19. a 20. stor., pričom treba vyzdvihnúť revolučné a humanistické tradície v dejinách našich národov, hlbšie rozpracovať začiatky a rozvoj marxisticko-leninskej filozofie na Slovensku.*

Bude potrebné aj ďalej odhaľovať *zdroje a prejavy* revizionizmu, antimarxistických a protisocialistických teórií, bojovať proti vplyvom buržoáznej filozofie, sociológie a ideológie.

4. *Základné teoretické problémy rozvoja našej socialistickej spoločnosti* (z oblasti filozofie, sociológie a vedeckého komunizmu) sa sústreďujú *v historickom materializme.* (Aj v dokumente o spoločenských vedách sa problémy a úlohy filozofie i sociológie zahrnuli pod spoločný názov.) *Historický materializmus má nezastupiteľný význam teoretický, metodologický, svetonázorový a ideologický pre všetky spoločenské vedy.* Má aj kľúčový význam pre teoretické rozpracovanie a zdôvodňovanie politiky strany a pre historické poslanie robotníckej triedy. Medzi prvoradé úlohy historického materializmu, marxistickej sociológie a vedeckého komunizmu patrí výskum rozvoja a aktivity robotníckej triedy a vôbec sociálnej štruktúry socialistickej spoločnosti (vzťah robotníckej triedy k družstevnému roľníctvu a inteligencii). Pre tieto ciele treba cielavedome a na pevnej teoretickej báze marxizmu-leninizmu rozvíjať aj konkrétne sociologické výskumy.

Nevyhnutne sa žiada pre koordinačnú činnosť v oblasti filozofie, sociológie a vedeckého komunizmu — a možno aj iných spoločenských vied — vybudovať informačné centrum s modernou výpočtovou technikou.

Dané sú všetky objektívne podmienky a subjektívne predpoklady, aby sme zomknutí *v jednotnom ideologickom fronte* mohli realizovať zámery, podnety a úlohy vyplývajúce z dokumentu o spoločenských vedách. Aby sa dosiahol tento cieľ, je potrebné všetky individuálne sklony a plány filozofických pracovníkov podriaďiť plneniu *základných teoretických a filozofických problémov rozvoja našej socialistickej spoločnosti.*

1. SIRÁCKY, A.: Klérofašistická ideológia ľudáctva. Bratislava 1955.
2. SIRÁCKY, A.: Lenin a naše spory o ontológii a poznání. Filozofia, 1970, č. 3.
3. JOVČUK, M. T. — CHARČEV, A. G. — JADOV, A. A.: Aktualnyje teoretičeskije problemy marksistsko-leninskoj sociologii. Filosofskie nauki, Moskva 1970, č. 5.
4. Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSC. Schválené na plenárnom zasadnutí ÚV KSC v decembri 1970.

ПРОБЛЕМЫ И ЗАДАЧИ НАШЕЙ ФИЛОСОФИИ

Андрей Сирацки

В первой части своей статьи автор пишет о развитии марксизма-ленинизма и марксистской философии в частности от освобождения Чехословакии Советской Армией, с 1945 года. Он анализирует общественно-политическую ситуацию и указывает на то, что буржуазия и после 1945 г., частично и после февраля 1948 г. занимала сильные позиции в идеологии. Марксизм-ленинизм лишь медленно и постепенно завоевывал позиции в обществе, мышлении и культуре. В развитии философской мысли сталкивались две концепции: 1. концепция философии, тесно связанной с потребностями развития социалистического общества, и 2. концепция философии «самобытной», лишенной партийного и классового содержания.

В статье показывается, как в марксистско-ленинскую мысль некритически вводились новые понятия, не имевшие своего эквивалента в основных категориях марксизма-ленинизма. И хотя в развитии нашей философии за прошедшие 30 лет были достигнуты определенные положительные результаты, все же часто делались уступки буржуазной идеологии. Общественные науки — среди них и философия — содействовали тому, что в конце 60-х годов у нас распространились ревизионистские и оппортунистические взгляды.

Во второй части автор рассматривает современное состояние и задачи философии. В своем анализе он исходит из партийного документа «Развитие, современное состояние и задачи общественных наук в Чехословацкой Социалистической Республике». В заключении своей статьи автор, с одной стороны, намечает «общие задачи», которые в предстоящий более длительный период должны решать общественные науки, с другой стороны, подробно анализирует основные теоретические проблемы, стоящие перед нашей философией в будущем.

PROBLEME UND AUFGABEN UNSERER PHILOSOPHIE

Andrej Sirácky

Im ersten Teil seiner Betrachtung schreibt der Verfasser über die Entwicklung des Marxismus-Leninismus und der marxistischen Philosophie besonders nach der Befreiung der Tschechoslowakei durch die Sowjetarmee im Jahre 1945. Er untersucht die gesamte gesellschaftlich-politische Situation und weist darauf hin, wie auch nach 1945 und teilweise auch nach Februar 1948 die Bourgeoisie noch starke Positionen in der Ideologie innehatte. Der Marxismus-Leninismus erkämpfte sich seine Stellungen in der Gesellschaft, im Denken und in der Kultur nur langsam und schrittweise. Im Rahmen der Entwicklung des philosophischen Denkens standen sich zwei Konzeptionen gegenüber: 1. die Konzeption der

Philosophie, die eng mit den Bedürfnissen der Entfaltung einer sozialistischen Gesellschaft verbunden war und 2. die Konzeption einer „eigenständigen“ Philosophie ohne parteilichen und klassenmäßigen Inhalt.

In der vorliegenden Studie wird auch darauf hingewiesen, wie unkritisch in das marxistische Denken neue Begriffe eingeführt wurden, die keinerlei Äquivalente in den Grundkategorien des Marxismus-Leninismus hatten. Auch wenn in der Entwicklung unserer Philosophie in den vergangenen 30 Jahren bestimmte positive Resultate erzielt wurden, räumte man doch oftmals das Feld vor der bürgerlichen Philosophie und die Gesellschaftswissenschaften — unter ihnen auch die Philosophie hatten ihren Anteil daran, dass am Ende der 60. Jahre auch bei uns revisionistische und opportunistische Ansichten verbreitet wurden.

Im zweiten Teil beschäftigt sich der Verfasser mit dem gegenwärtigen Stand und den Aufgaben der Philosophie. Seine Analysen sind auf dem Parteidokument *Die Entwicklung, der gegenwärtige Stand und die Aufgaben der Gesellschaftswissenschaften in der ČSSR* begründet. Im Abschluß seiner Betrachtung umreißt der Verfasser einerseits die Gesamtaufgaben, die Gesellschaftswissenschaften in einer längeren Zeitspanne zu lösen haben und andererseits untersucht er detailliert die Grundlagen der theoretischen Probleme, vor die unsere Philosophie in der Zukunft gestellt wird.